

Wittgensteins wereld

Erik Bindervoet & Saskia Pfaeltzer

Wittgensteins wereld

De auteur ontving voor het schrijven van dit boek
een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

© 2022 tekst Erik Bindervoet
© 2022 illustraties Saskia Pfaeltzer
Alle rechten voorbehouden
Boekverzorging Bureau Beck
NUR 360/730
ISBN 978 90 284 5113 1

www.wereldbibliotheek.nl

In de filosofie zijn dingen niet eenvoudig genoeg om te kunnen zeggen 'laten we ons een ruw idee vormen', want we kennen het land alleen maar door de verbinding tussen de wegen. Daarom raad ik herhaling aan als middel om de verbindingen te overzien.

– Ludwig Wittgenstein, 1933

Inhoud

Personages 9

I Russell en Popper 13

II Trattenbach en Ramsey 47

III Paul, Luki en de rest 103

IV Karl vs. Koneend 127

V Wat te doen en hebben 181

VI In Ierland en in de loopgraven 221

VII In de piste, op de ladder 265

Geraadpleegde, gebruikte en aangehaalde literatuur 267

Personages

Man 1: Jo (jonge oude man)	Kraus
Man 2: Witt (oude jonge man)	Een vriend
Bloem	Een neef
Fietstoeter	Dokter Bert
Heidegger	De handpop van Wittgenstein
Denkbeweging	De universele kwantor (\forall)
Losse opmerking	Carnap
Fifi	Brouwer
Frou-Frou	Feigl
Man 3: Popp; ober; andere ober (met opplaksnorretje)	Tussentitel
De koning van Frankrijk/Père Ubu	Eindtitel
De paradox van Russell	Stationsomroeper
Plaatje	De samenvatting
De pijp van Russell	Keynes
De deur	Sraffa
Iemand	Opa Berkel
Russell	Een vriendin
Herr Satan	Een andere vriendin
Het kindeke Luki	De borende blik
Davids dagboek	Een herinnering (van Malcolm)
Opmerking over de fundamente van de wiskunde	Mop
Grappenmaker	Waismann
Spinoza	Het Blauwe Boek
Frank	Het Bruine Boek
Krank	Terzijde
	Voetnoot

Citaat	Tijdbom
Drury	Pratende boomtak
Pascal	Schopp
Dagboek	De Biecht
Opdrachtgever	Francis
Ander iemand	De baard van Tolstoj
Nog een ander iemand	Hermine Piribauer
Koekoek	De geest van Jan Schaefer
Poldy	De handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal
Luki	Het huis dat Wittgenstein bouwde
Hans	De slotenmaker
Baksteen	Het huis dat Wittgenstein bouwde in Noorwegen
Hermine	De platenspeler
Charlie	Nietpistool
Matilda	De geest van Julius Caesar
Paul	Scheidsrechtersfluitje
Sterren	Voorwoord
Ballen	Paragraaf 133
Karl	W.F. Hermans
Kassa's	F.A. Muller
Parenthese	Uilenbril
Man 4: Wo (middenman)	De stem van Nietzsche
Conant	Waterstofzuiger
Herman Emmink	Nietzsche
Albert Mol	Hamlet
Guus Oster	Kladje
Kees Brusse	De Oostenrijkse kolonel
Martine Bijl	Dronken tor
De hoer	A.J. Ayer
Koneend	
Ockhams scheermes	

Smart Alec	Scheepstoeter
Clever Dick	Etiket
Bobb	Tolstoj
Marietje	Joyce
Willempie	Stephen Dedalus
Mammie	Bibliothecaris
Het huisje waar Wittgenstein woonde in Ierland aan het einde van de wereld	Bordje
Orakel	De Wake
Banshee	Beademingsapparaat
Stem	Malcolm
Beeld	Lee
Tommy	Wittgenstein
De professor	Het publiek

I Russell en Popper

(Toneel: een verlaten circus aan de rand van een buitenwijk. De piste is leeg. Een leeg landschap. Geleegd. Uitgeteld. Circus Wittgenstein, in de volksmond: Circus Brandnetel. Licht komt van één enkel peertje dat gastvrij uit de tentnok bungelt. Op: twee clowns, ijsberend. Ze repeteren hun act.)

SCÈNE I

JO

Waar wil je het over hebben, Witt?

WITT

Ik wil het helemaal nergens over hebben.

JO

Wil je het daarover hebben?

WITT

Liever niet, Jo. Alles waarover je het kan hebben, kan je het ook niet over hebben.

JO

Dan hebben we het daarover. Waar hebben we het over als we het nergens over hebben? En is dat hetzelfde als het over nergens hebben?

WITT

Zullen we het dan daarover hebben?

JO

Lopen we dan niet meteen keihard tegen een grens aan? Immers, nergens is overal, behalve hier.

WITT

Tegen een grens aanlopen? De taal is geen kooi, maatje! De taal is vrijheid! Land in zicht! Schip ahoy! Recht zo die gaat! Enteren!

JO

Ja, dat hangt er maar helemaal van af waar je je bevindt. De grenzen van je taal zijn de grenzen van je wereld. Voor een ander is nergens overal behalve daar.

WITT

We gaan toch niet filosoferen, hè?

JO

Gadverdamme, nee!

(Uit een bloem in zijn knoopsgat spuit een straal paarsblauwe kots.)

BLOEM

BWÈÈK!

JO

We bouwen een machine. Het liefst eentje die het doet. Maar dat hoeft niet.

WITT

Het zit me toch niet lekker, Jo.

JO

Wat niet, Witt?

WITT

Het verschil tussen ergens en nergens. Die zijn toch tegengesteld aan elkaar, zou je denken. Dan kunnen ze toch niet hetzelfde zijn?

JO

Wij zijn nergens.

WITT

Hoe bedoel je? Waarom dan, Jo?

JO

Omdat we niets zijn, Witt.

(Ze zwijgen, even.)

WITT

Dat zijn taalspelletjes, Hamm.

JO
Hoezo, Lett?

WITT
Wat heeft het voor zin om te zeggen dat je ergens bent? Dan ben je er toch al? Dat is toch wat 'zijn' wil zeggen?

JO
Is iets pas onzin als het geen zin heeft?... Snif snif... Het ruikt hier naar onzin... Hmm... Heerlijk! Belangwekkende onzin! Mag ik je voorstellen aan de Nonsenso, alias de Kletsiko-graaf, mijn hoogstpersoonlijke, zelf uitgevonden en gefabriceerde onzinmeter? Show, don't tell, weet je wel.
(Hij drukt op de met lucht gevulde bol van een fietstoeter die nog van Toby Rix geweest is, om te laten horen dat alles op zijn eigen onzinnige wijze spreekt.)

FIETSTOETER
PWÈÈP!

WITT
Dacht ik het niet.

JO
Dacht het wel, weet je wel.

(Ze zwijgen.)

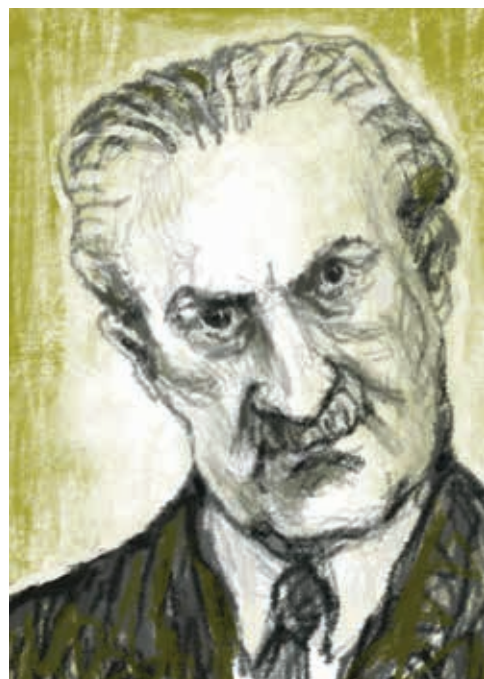
JO
Hoe zegt de oppertrol van de Duitse metafysica het ook alweer?

HEIDEGGER
Het Niets nietigt.

FIETSTOETER
PWÈÈP!

WITT
O ja, o ja, waar dan? Waar is dat niets dan? Overall soms?

(Ze zwijgen.)

WITT

Niets is gewoon te veel, Jo. Om mee te beginnen.

JO

Wat, Witt? Mik ik te hoog, denk je?

(Ze zwijgen. Witt gaat zitten op de pisterand.)

WITT

Hou op met ijsberen!

JO

Iemand moet het doen!

(Ze zwijgen, even, om op adem te komen.)

WITT

Ik weet het niet, Jo.

JO

Wat niet, Witt?

WITT

Niks! Ik weet niks!

JO

Oké, laten we ons dan daarop concentreren.

(Ze zwijgen, zich concentrerend.)

WITT

Weet je wat het is?

JO

Nee, Witt, wat?

WITT

Wat het is dat het is, Jo – de betekenis.

JO

O. Ja, wat is het dan wel dat het is wat het is en wat het is is, Witt?

WITT

Het schiet me net te binnen: de betekenis hangt af van het decor, de ronde O van de piste waar we ons nu bevinden, en van de scène die we daarin spelen.

JO

Dat haalt je de koekoek. Anders stonden we hier toch niet?

WITT

Krek, ja, zo is 't, Jo!... We wonen in taal. Dat is het denkgereedschap waarmee we het hebben te doen. We kunnen niet buiten de slangenhuid van onze taal treden, ook niet om te zeggen wat we niet kunnen zeggen. We komen nooit bij het zijn of het wezen van het zijn waar we wezen willen of waarbij we aanwezig willen zijn. Vandaar dat gemurmel, gemummel, gemompel, geaarzel, die verpletterende vaagheid de hele tijd die we zo nodig hebben en waar we zo van genieten, of hoe zeg je dat, we tasten zoekend rond in een eeuwigdurende dooimist. We komen nooit uit onze woorden. Letterlijk en figuurlijk. En het gaat er niet om waar ze voor staan, maar om hoe ze gebruikt worden. In dat opzicht zijn het net gereedschappen. En daar hebben we er diverse van, voor diverse doeleinden. Aambeeld! Afrondingsmal! Klauwhamer! Maar tegelijk zijn het ook net levende wezens. Amoeben! Anemonen! Koraaldiertjes! Allosaurussen! Aardvarkens! Kantjils! Die veranderen ook voortdurend. Op natuurlijke en dus geleidelijke wijze. En dus heel langzaam. Ze staan op de rails, een spoor waarvan we het eindpunt nog niet kennen. Hun betekenis ligt pas vast als ze dood of verkalkt en gestold zijn. En dan rusten ze en roesten ze in zoete lieve vrede. Het gaat m.a.w. om de geest waarin wij handelen. Om het denken zelf, de gedachte, niet om het hapklare resultaat. Om onze act, de bezigheid, de praktijk – om de therapie, niet om de theorie! Zonder denk geen ik! Eerst de act dan de acteur!

JO

Doe dan wat, Witt!

(Ze zwijgen. Jo verkleedt zich als Ginger Rogers in Follow the Fleet.)

SCÈNE 1a

JO

Dit is wat taal doet met mensen – de gedachte verkleeden, zodat je niet meer weet wat eronder zit. Want het is helemaal niet de bedoeling van het kostuum om dat te laten zien. Daar moeten we maar naar raden! Veel spannender! *(begint te dansen)*

WITT *(gelooft z'n ogen niet)*

I sees what you means...

JO

Wat je zegt, Witt, volg de vloeiende vliet! Immers, de rivier de ronde is een wilde vloed en om die al of niet klare kleretaalkleren hangt weer een heel ingewikkeld web van stilzwijgende afspraken om te kunnen begrijpen wat we zeggen... We maken zinnen en vragen ons af wat ze betekenen...

WITT (*gelooft z'n oren niet*)

I hears you...

JO

Eén van die afspraken is beleefdheid... Dat je verwacht dat de ander wat terugzegt. Er is wel meer dat je voor je houdt door je handen, in het Engels nog wel, voor je oren te houden! De relatie tussen jou en je flaporen, de vingerkootjes en de spieren waaruit je handen zijn opgebouwd, wat die handjes van je allemaal hebben uitgespookt, de noodzaak om wat terug te zeggen om tot een zinvolle, informatieve uitwisseling te komen, en zo kun je nog wel een tijdje doorgaan met ontleden. Maar dat doen we dus niet.

WITT (*begint het niet te snappen*)

I feels you... Ik heb niks te verbergen... Mijn grammatica is autonoom... Staat helemaal op eigen benen... M.a.w. ik maak de dienst uit, niet de dansvloer van de wereld... (*tapdanst een beetje, nog altijd zittend op de pisterand*)

(Jo gaat ook weer zitten. Ze zwijgen, want woorden schieten tekort en steeds langer tekort. Nou ja, het zij zo. Natuurlijk schieten ze tekort.)

SCÈNE 1b

WITT

Wat voor machine had je in gedachten, Jo?

JO

Een spiritueelheroïschlogischfilosofische ijsmachine! Eentje die je fatsoenlijk maakt! Eentje die troebele, kolkende, levende, gloeiend hete gedachten glashelder maakt! En meteen, in één klap omzet in ijsblokjes! Eentje die laat zien wat je zeggen kan en wat niet! IJs- en ijskoud!

(Ze zwijgen.)

SCÈNE 1b.1

DENKBEWEGING

Vaak heb ik het gevoel dat er iets in mij is als een klomp die mij, als hij smolt, aan het huilen zou maken, of ik zou dan de juiste woorden (of misschien zelfs een melodie) vinden. Maar dit iets (is het mijn hart?) voelt bij mij aan als leer, en kan niet smelten. Of is het dat ik alleen maar te laf ben om de temperatuur voldoende te laten stijgen?

SCÈNE 1c

WITT (haalt een verfrommelde foto uit zijn binnenzak)

Dit ben ik, ongeveer op jouw leeftijd, dat wil zeggen toen ik zo oud was als jij nu. Achter de draaibank, in de weer met een schroevendraaier, aan het werk aan een naaimachine, helemaal door mijzelf opgebouwd uit houtjes, touwtjes en ijzerdraad. Het was kunst- en vliegwerk, maar hij deed het! Nou jij weer.

JO

Ik ben sprakeloos, ing. Witt! Da's niet gering.

WITT

Nou ja, hij deed het, een paar steken lang maar, net genoeg om een gele lap vast te naaien aan een blauwe, maar toch...

(Ze zwijgen.)

SCÈNE 1c.1

WITT

Het was de bedoeling dat ik in Wenen ging studeren bij mijn jeugdheld professor Boltzmann, maar die verhing zich in het elegische Duino, nabij het leveretende Triëst. Ten prooi aan de zelfmoordepidemie die toen heerste. Dus dat feest ging mooi niet door. Op m'n zeventien en een halfde vertrok ik toen dus maar naar Berlijn, om Maschinen-Ingenieurwesen te studeren aan de Technische Hogeschool in Charlottenburg. Ik bekwaamde me in de aeronautiek en was

